

Мотрук Сюзанна

*Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника, Івано-Франківськ, Україна*

ОБРАЗ ЛЮДИНИ НА ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглядається образ звичайної людини в ході Першої світової війни на прикладі творів письменників Центрально-Східної Європи. Серед досліджуваних проблем – вплив Першої світової війни на людське життя, зображення війни, як кризового та руйнівного явище в літературі.

***Ключові слова:* Перша світова війна, література, фронт, образ**

Роль художньої літератури у моральній підготовці населення західноєвропейських країн до війни, яка згодом увійшла в історію як Перша світова, складно недооцінити. Велика війна тягнулася чотири роки з похмурою жорстокістю, спричиненою окопною війною та передовою зброєю. Жахи цього конфлікту змінили світ. Письменники показали, як змінюється світогляд у їхній творчості.

Серед перших, хто задокументував «прогалину» війни, були самі солдати. Спочатку ідеалізм зберігався, коли лідери прославляли

молодих солдатів, що йшли у бій на благо країни. Південно-слов'янський аспект було розглянуто у працях авторів різних країн.

Роль чеських поетів була ще складнішою, їм приходилося воювати на два фронти. Війна принесла суперечки між індивідуумом та колективом. У величезній бойовій машині людина стала маленьким гвинтиком. За таких обставин солдати-письменники втратили почуття бути окремими індивідуумами. Поезія та лірика дуже часто передавали краще трагедію війни, аніж проза. Відомими патріотичними віршами були вірші Карела Томана (1877 – 1946 рр.). Війна не лише підкреслювала обов'язок чеських поетів, але й відображала стан душі цілої нації у віршах – Франі Шрамека та Божени Бенешової. Тепер звичайна людина стає центром чеської поезії [6, с.52].

Велика війна також справила неабиякий вплив на розвиток чеської прози. Вона породила тематично нову та етично важливу «літературу легіонів», яка наочно показала внесок чеського та словацького народу у боротьбу їхніх націй за політичне самовизначення. Літературні твори Рудольфа Медека, Йозефа Копта, Франтішека Лангера - це описи насильницької війни, прославлення справедливого та переможного бою чеських та словацьких солдатів.

Унікальним твором чеської воєнної прози є роман Ярослава Гашека (1883 – 1923 рр.) «Пригоди бравого солдата Швейка» [5, с.8].

У своєму романі Я. Гашек зазначав:

«– Ви знаєте, нашого Фердинанда вбили, – сказала служниця Швейку.

– Якого це Фердинанда, пані Мюллерова? – спитав Швейк, не перестаючи розтирати коліна

– Та що ви, паночку, та ж це пана ерцгерцога Фердинанда з Конопіште, отого гладкого, богомільного.

– Матір божа! – вигукнув Швейк. – От так гарна історія. А де ж це з паном ерцгерцогом таке трапилось?

– Уколошкили його, паночку, в Сараєві з револьвера. Він їздив туди зі своєю ерцгерцогинею автомобілем.

– Та ще й у Сараєві – це ж у Боснії, пані Мюллерова. Тут, мабуть, турки рук доклали. Та що там казати: не треба було відбирати в них тієї Боснії та Герцеговини» [5, с.180].

Через смерть письменника четверта частина роману була недописана, на прохання видавця її завершив Карел Ванек – чеський письменник (1887 – 1933 рр.). Під час війни був на фронті, а потім потрапив в полон. При поверненні на Батьківщину опублікував кілька розповідей та есе. Написав роман «Пригоди бравого солдата Швейка в російському полоні». Ця книга була цікава також тим, що дала мож-

ливість подивитися на Росію тих часів і на події в світі очима австрійського полоненого [3, с.38].

Відомий також чеський збірник Милоша Кратохвила (1904 – 1988 рр.) – «Європа крутиться у вальсі. Європа в окопах». В цій праці показані корені трагічних подій, автор подає обширну галерею портретів тих, хто творив долю Європи, відкриваються таємниці закулісної політики, показано бої у Вердені.

Велика війна знайшла свій відголос і в австрійській літературі. Дуже відомими тогочасними австрійськими авторами були Артур Шніцлер та Стефан Цвейг. Артур Шніцлер (1862 – 1931 рр.) писав свої основні твори від 1890 р. і аж до закінчення Першої світової війни. Це були романи, оповідання та театральні вистави [12, с.20].

Одним із відомих авторів того часу став австрієць Стефан Цвейг (1881 – 1942 рр.) - він автор багатьох новел та біографій. Під час Першої світової війни Стефан працював в архіві Міністерства оборони, писав статті, п'єси, новели антивоєнного характеру. Упродовж 1917 – 1918 рр. Цвейг проживав у Швейцарії, а в післявоєнні роки в Зальцбурзі. Крім великих творів про війну, у його бібліотеці можна знайти дві невеликі розповіді. Одна із них називається «Випадок на Женевському озері» [14, с.30].

Це трагічна історія про російського солдата, який потрапив до Франції у складі Російського експедиційного корпусу. Потрапив в госпіталь після поранення, де ледь вижив. Пройшовши кілька кілометрів, солдат опинився на кордоні Франції та Швейцарії, де був затриманий. Тоді він дізнався, що царя скинули, а Росія тепер зовсім інша країна [15, с.35].

Берта фон Зутгнер (1843 – 1914 рр.) у своєму відомому романі «Геть зброю!» намагалася поширити серед народних мас ідею можливості вічного миру, бажання і готовність йти на поступки заради уникнення такого лиха, як війна. «Війна – це не перемога одних та поразка інших, а занепад для всіх», – переконливо стверджувала письменниця.

Існує зв'язок між Першою світовою війною та сербським літературним модернізмом. Для ілюстрації цього зв'язку представлені три представники сербського літературного модернізму: Мілош Црнянський, Іво Андрич та Растко Петрович. В їхні творах представлено їхнє ставлення до війни порівняно з фактичним уявленням про війну в поезії та в творах.

Іво Андрич (1892 – 1975 рр.) відомий сербський письменник, лауреат Нобелівської премії його навчання було перерване війною, адже 28 червня 1914 р., в 525-ї трагічної роковини для сербів Косовсь-

кої битви, член «Молодої Боснії» Гаврило Принцип застрелив у Сараєві престолонаслідника Австро-Угорщини і це, як відомо стало приводом до початку Першої світової війни.

Андрича разом із іншими «молодобоснійцями» було заарештовано. Волю він дістав тільки наприкінці 1917 р. В ув'язненні він написав збірку віршів. Він писав: «Відчуваю велику любов до людей, їхніх справ, щастя та нещастя, гріха та пристрастей та всього горя, яке вони несуть, до їхньої боротьби і падінь, омани й страждань та жертв, до всього, що є людське на цій планеті» – писав Андрич і вірив, що після всіх мук і омани таки підніметься майбутня будова нового людства. Насильство – як бумеранг, воно врешті-решт влучає в того, хто його породжує [3, с. 8].

В романі «Баришня» він описує реалії Великої війни. Головна героїня Райки Радакович, частина її життя проходить під час Першої світової війни. Тут присутні епізоди, пов'язані з австрійськими демонстраціями, що спровокували замах на Франца Фердинанда, арешти сербів у Боснії. В романі йдеться про страждання населення Боснії. Вона зазначає: «Дивлячись на пожвавлення, що було на другому березі річки, вона згадала, що на днях в газетах писали про прибуття в Боснію Франца Фердинанда і про приготування в Боснії до зустрічі з ним. Вона вийшла із дому, підійшла до мосту і побачила безліч автомобілів, різнокольорові плями офіцерських мундирів. Автомобілі мчали до центру міста. А вона пішла вузькою вулицею, де знаходилися два великі будинки і яка виводила на Кошицьке шосе, із міста донісся сильний вибух» [2, с. 5].

«В 10:45 Фердинанд і Софія на тому ж самому автомобілі відправилися до міської лікарні, щоб навідати ранених. Генерал Потіорек наказав змінити маршрут кортежу, але начальник поліції Едмунд Герде забув передати водієві новий маршрут. Таким чином Франца Фердинанда повезли тим самим маршрутом, де на нього чекали вбивці. Коли Потіорек побачив в яку сторону направляється перша машина, він дав наказ зробити задній хід, процесія зупинилася. Гаврило Принцип не очікував, що Франц Фердинанд буде повертатися тією самою дорогою, Неочікувано він побачив ерц-герцога на відстані 2- 3 м. від себе не роздумуючи він наблизився до автомобіля і зробив два вистріли. Перша куля потрапила Францу Фердинанду у вену на шиї і застрягла в попереку. Інша поранила в живіт Софію» [3, с.16].

В іншому своєму романі «Мост на Дрине» він залишив згадку про Велику війну. Без сумніву, високий трагічний пафос останнього розділу роману описує початок Першої світової війни в деякій мірі про нього йдеться і в біографії письменника. Зруйнування цього мо-

ста, що був побудований фактично чотири століття тому назад, являвся не тільки сюжетним ходом, але й філософським. Зруйнування моста відбувається у 1914 р. на самому початку Першої світової війни – на тому історичному переломі, коли людство вступило на поріг нової ери та нового життя [2, с. 10].

Викривальну антимілітаристську силу і гуманістичний пафос новел можна зустріти в творі Мирослава Крлежі (1893 – 1981 рр.) «Хорватський бог Марс», який важко переоцінити. Їх можна зіставити тільки з такими видатними творами світової літератури, як «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашика та «Вогонь» А. Барбюса, але мабуть жодну книгу не написано з таким гнівом з такою вбивчою ненавистю до насильства над людиною, як «Хорватський бог Марс» [9, с. 80]

Щодо болгарської літератури, то про події Великої війни написав роман Еміліан Станев (1907 – 1979 рр.)- «Викрадач персиків», що вийшов у 1976 р. Цей роман включає в себе роздуми про життя та смерть, про гармонію та протиріччя людської душі, про долю рідної країни. Загалом твір Е. Станева має багато образів по тематиці, тут і антифашистська боротьба болгарського народу, і сцени побутової історії і зображення міста тих часів, і художні картини природи Болгарії. У романі він зазначав: «Німецькі і австрійські ешалони з продовольством без перешкоди пересікали західний кордон країни, а в той час народ Болгарії і його армія голодували. В тилу корупція і спекуляція набули великих розмірів, від дорожничі страждали офіцери, місячного доходу яких хватало тільки на 10 катушок ниток. В той час урядові газети були переповнені ура-патріотичними статтями, міністри робили заспокійливі заяви, висловлюючи надію на швидкий мир, а ставка таємно готувала кинути в наступ втомлених солдат, які повинні були штурмувати зайняті ворогом висоти» [10, с. 45].

Румунська література також не залишилася байдужою до подій Великої війни. Відомий румунський письменник Захарія Станку (1902 – 1974 рр.) описав події Великої війни в романі «Гра зі смертю». Йдеться про те, що в 1917 р. Румунія була окупована австро-німецькими військами. Продавець газет в Бухаресті, Даріє потрапляє до рук військової комендатури. Його заарештовують, женуть босоніж на залізничну станцію, замикають і везуть в напрямку до фронту. Потрапивши до лінії фронту їх змушують працювати на кайзерівських солдат [11, с. 219].

Зараз же у дні війни, він смакує дим, гіркоту, голод і холод, захищається ножем від нападників. Життя, позбавляє Даріє почуття жалю, зробило його жорстоким. « Мені, – зізнається Даріє, – не жаль

нікого. Навіть самого себе. Моє серце висохло, наче скошена трава» [11, с. 220].

Роман «Гра зі смертю» визначає антивоєнний пафос, що постає у міцному сплетінні з проголошенням людяності і правди. Втікши з фронту я, блідолиций розповідає Даріє про людські почування на війні – зокрема почуття страху. «Людина – сказав він – дуже сильна. Вона може до всього звикнути». Він це розумів, але треба мати мужність, щоб усупереч долі, яка кидала його не один раз в печерний вік, залишатися людиною і плекати надію на досягнення сонячних вершин [11, с. 223].

Серед відомих угорських авторів часів Великої війни можна виділити Мате Залку (1896 – 1937 рр.). Коли розпочалася війна угорська влада виступала за встановлення тісних зв'язків із кайзерівською Німеччиною, прирікши народ на масову загибель, велася пропаганда війни. Перша світова війна зробила Мате Залку спочатку пацифістом, а потім революційним противником війни.

Новела «Янош – солдат» відображала ту духовну кризу, що панувала серед угорської інтелігенції. В ній автор обурюється через те, що війна стала тягарем, що випав на плечі простих людей, він не розумів причини того, що сталося [8, с. 44].

В 1916 р. при прориві російськими військами австро-угорського фронту під Луцьком, Мате Залку було взято в полон і відправлено в табір для військовополонених під Хабаровськ. Пробувши там деякий час письменник був шалено обурений нелюдською поведінкою, що там панувала [8, с. 46].

Відомий його роман «Добердо» (1936 р), де він описав реалії імперіалістичної війни [7, с. 15].

Ця праця вважається вершиною творчості письменника. Дії в романі відбуваються на італійсько-австрійському фронті на північному-заході від Італії, в районі селища Добердо. Автор описує події третього року Першої світової війни і зазначає:

«Я повертався в діючу армію. Наближався же третій рік війни. Поїзд із 26 тепловозів віз мене на фронт» [7, с. 27].

По формі роман являє собою розповідь від першого лица – молодого офіцера, командувача підрозділу саперів Тибора Матраї. Фронт під Добердо являється для нього революційною школою. В основу сюжету лягла трагічна доля піхотного угорського батальйону, який здійснив хоробрі дії при оволодінні підвищенням Санта-Клара, там розташувалися угорські сапери. Вони чули як день та ніч італійці рили під ними підземний хід для того, щоб підірвати батальйон в повітря. Тибор Матраї повідомляє про це командиру, але він залишаєть-

ся байдужим до цих подій. Страх очікування та відчуття катастрофи оволоділо молодим офіцером [7, с. 16].

«Добердо! Страшне слово... В ньому відчують удари барабану і темна загроза. Добердо – це невелике слов'янське село на Карзо до північного-заходу від півострова Істрія. Коли я прибув на фронт село вже було зруйноване до тла і здавалося вимерло. Це місце було одним із найкривавіших частин італійського фронту, так званий Ішонзонівський плацдарм» [7, с. 27].

Вже у кінці 1915 р. Добердо користувалося в армії сумною славою, а в 1916 р. воно означало поле смерті [7, с.28].

«Вірив, що подіями керує історична закономірність, але це був самообман. Хитре сплетіння інтриг, безжалісна боротьба групових інтересів, що прикривалася брехливими лозунгами батьківщини, боротьби з російським варварством. Все це цинічна боротьба і я по горло нею ситий» [7, с. 35].

Одна половина світу затягнулася по шию. А інша половина тільки й те робить що набиває кишені. Америка і всі невоюючі країни порядно наживилися на цьому ділі. Війна повинна мати свою політику і економіку це називається стратегією, а ми по цей день не маємо свої стратегії [8, с. 39].

Один із засновників символізму, драматург, критик, бельгійський франкомовнимий поет Емілій Верхарн (1855 – 1916 рр.) під час Першої світової війни жив у Франції. Писав патріотичні вірші про трагедію в Бельгії. Помер в 1916 р. потрапивши під поїзд. Оспівував героїчний спротив Бельгії в збірниках віршів « Білі крила війни» в книзі «Закривавлена Бельгія» [4, с. 13].

Літературна спадщина південних та західних слов'ян є багатою на прозу та поезію, які описують події Великої війни. Здійснивши огляд творів можна зазначити, що нерідко солдатам приходилося воювати на два фронти та проти своїх побратимів, ці події можна назвати «братовбивчою» війною, яка торкнулася всіх і ніколи не залишила в стороні.

1. Андрич, І. Мост на Дрине. – Москва: Иностранна литература, 1956. – 342с.

2. Андрич, І. Притча про візирогого слона, – Київ: Дніпро, 1973. – 330 с.

3. Ванек, К. Приключення бравого солдата Швейка в русском плену. – Рига : Грамату Драуг, 1928.

4. Верхарн Э. Стихотворения. Зори. – Москва : Художественная литература, 1972. – 606 с.

5. Гашек, Я. Соченения в четырех томах . Похождения бравого солдата Швейка. Части I – II. – Москва : Правда, 1985. – 445 с.

6. Дзюба – Погребняк О. Перша світова війна в літературі південних слов'ян. – Київ : Дух і літера, 2014. – 496 с.
7. Залка, М. Избранное. Государственное издательство художественной литературы. – Москва, 1955. – 527 с.
8. Залка, М. Первый, второй, третий : Париж 1871, Верецке 1914, Петроград 1917. – Львів : Прибой, 1926. – 168 с
9. Крлеж, М. Хорватський бог Марс. – Київ: Дніпро, 1968. – 285 с.
10. Станев, Э. Мастера современной прозы. Болгария. – Москва: Прогрес, 1981. – 438 с.
11. Станку, З. Гра зі смертю. – Київ: Дніпро, 1973. – 224 с.
12. Цвейг, А. Гриша в западне : продолжение и конец романа «Трагедия унтера Гриши». – Рига : Общедоступная библиотека, 1929. – 192 с.
13. Цвейг, А. Трагедия сержанта Гриши : роман. – Рига : Литературас Драугс, Ч. 1. 1929. – 384 с.
14. Цвейг, С. Статьи. Эссе. Вчерашний мир. Воспоминания европейца. – Москва : Радуга, 1987. – 479 с.
15. Цвейг, С. Незримая коллекция : новеллы. – Рига : Грамату Драугс, 1929. – 194 с.

THE IMAGE OF A HUMAN AT THE WAR ON THE EXAMPLE OF WORKS BY WRITERS OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Siuzanna Motruk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
siuzannacom327@gmail.com*

The article examines the image of an ordinary person during the First World War on the example of works by writers of Central and Eastern Europe. Among the studied problems - the impact of the First World War on human life, the image of war as a crisis and destructive phenomenon in the literature.

Keywords: World War I, literature, front, image